

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-4-144-150>

Л. П. Гринько, кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
та кримінально-правових дисциплін Полтавського
юридичного інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

КРИМІНАЛІСТИЧНА АЛГОРИТМІЗАЦІЯ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Статтю присвячено з'ясуванню сутності криміналістичної алгоритмізації та формуванню її основних засад, а також виокремленню проблем щодо впровадження її положень у діяльність із розслідування злочинів. Доведено, що алгоритми є особливим видом знань, який містить елементарний порядок дій щодо вирішення будь-якого завдання. При цьому він залежить від певної ситуації, яка склалася на момент розслідування злочину.

Стверджено, що алгоритми мають загальний характер. Саме тому очевидно, що алгоритмізація має певні труднощі в нетиповій ситуації, оскільки неможливо передбачити всі ситуації, що виникають під час проведення окремих слідчих дій.

Виявлено, що важливою передумовою успішного здійснення алгоритмізації слідчої діяльності є розроблення типових алгоритмів розслідування окремих видів злочинів, проведення слідчих (розшукових) дій, тактичних прийомів та тактичних операцій.

З'ясовано, що підґрунтям алгоритмізації провадження слідчої дії є типові тактичні завдання. Об'єктивному та швидкому розслідуванню сприяє знання тактичних завдань та можливих шляхів їх вирішення, що, як правило, дозволяє слідчому уникнути можливих помилок під час розслідування злочинів. У цьому випадку за допомогою алгоритмізації можливе швидке нарощування активності слідчого, що сприятиме підвищенню рівня ефективності його пізнавальної та організаційної діяльності.

Визначено, що криміналістична алгоритмізація – це формалізація знань, спрямованих на сферу діяльності слідчого, що значно підвищує ефективність розслідування злочинів через вирішення складних розумових завдань. Алгоритми ґрунтуються на глибокому вивченні закономірностей злочинної діяльності, типізації видів злочинів.

Ключові слова: алгоритм, криміналістичний алгоритм, алгоритмізація слідчої діяльності, тактичний прийом, тактична операція.

L. P. Grynko. Criminalistic algorithmization: specific problems of theory and practice

Established that one of the topical issues that exists in the field of forensic science today is the development of forensic algorithmization, that is, the development of scientifically grounded the most optimal ways of solving the problems facing the investigator in the investigation of crimes. Science has the task of finding a kind of model of algorithmization that would not only accumulate information about the investigation of a certain type of crime, but also allow them to be generalized to obtain conclusions about possible actions of the investigator.

Algorithms have been proven to be a special kind of knowledge that contains the elementary action order of solving any problem. Forensic algorithms are a system of precepts (rules) of the investigator; built in the optimal sequence on the basis of priorities and based on the introduction of optimal options for solving the problems that occurred at the time of the investigation. At the same time it depends on a certain situation, which is present at the moment. Thus, one can see the existence of the existing patterns of behavior and actions of participants in criminal proceedings in a given situation.

Argued that the algorithms are general in nature. That is why it is obvious that algorithmization has some difficulties in an atypical situation, since it is impossible to anticipate all situations that arise in conducting investigative actions. The main problem of the algorithmization of the investigation lies precisely in the variety of investigative situations. That is why it is not so easy to implement a specific algorithm.

© Л. П. Гринько, 2019

Found that an important prerequisite for successful implementation of the algorithmization of investigative activities is the development of standard algorithms for investigating certain types of crimes, conducting investigative (search) actions, typical tactical techniques and tactical operations. Objective and rapid investigation is facilitated by knowledge of tactical tasks and possible ways of solving them, which generally allows the investigator to avoid possible mistakes in the investigation of crimes. In this case, through the algorithmization it would be possible to quickly build up the activity of the investigator, which will really help to increase the level of efficiency of his cognitive and organizational activity.

Concluded that forensic algorithmization is a formalization of knowledge aimed at the field of investigator's activity. It can significantly improve the effectiveness of crime investigations by solving complex mental problems. The algorithms are based on a deep study of the patterns of criminal activity, typing of crimes.

Key words: algorithm, forensic algorithm, algorithmization of investigative activity, tactical reception, tactical operation.

Постановка проблеми. Стан розвитку криміналістики характеризується розробленням і впровадженням ефективних шляхів розслідування та розкриття злочинів, вдосконаленням прийомів криміналістичної тактики, пропонуванням нових типових програм (алгоритмів) проведення окремих слідчих дій.

Одним із актуальних питань, яке сьогодні існує в науці криміналістиці, є розроблення криміналістичної алгоритмізації, тобто напрацювання науково-обґрунтованих найоптимальніших шляхів вирішення завдань, які стоять перед слідчим під час розслідування злочинів. Перед наукою стоїть завдання відшукування такого виду моделі алгоритмізації, яка б не просто акумулювала у собі інформацію про розслідування певного виду злочину, але й дозволяла їх узагальнення для отримання висновків про можливі дії слідчого.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані з дослідженням алгоритмізації, були предметом дослідження таких науковців, як: Р.С. Белкін, В.В. Бірюков, Г.Л. Густов, Г.О. Зорін, В.О. Коновалова, М.С. Польовий, М.С. Селіванов, Є.П. Іщенко, К.О. Слівінський, О.С. Шаталов тощо.

Проте, незважаючи на значний інтерес із боку науковців, сьогодні залишається невирішеним цілий ряд важливих питань щодо розроблення теоретичних основ алгоритмізації слідчої діяльності та проблем впровадження алгоритмів у слідчу діяльність.

Мета статті – дослідити концептуальні ідеї алгоритмізації та виокремити проблеми, що виникають під час впровадження її положень у судово-слідчу практику.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні у криміналістиці спостерігається тенденція до формування основ криміналістичної алгоритмізації. У науковій літературі не існує єдиного погляду на поняття алгоритмізації та порядку її побудови. Так, одні науковці розглядають її як низку приписів, заснованих на системі правил, послідовність виконання яких приносить позитивний результат, знижує ризикогенність, створює максимальну ефективність просторово-часового виконання дії [4, с. 428]. Інші відстоюють позицію, згідно з якою алгоритмізацією є всеохоплююча система залежних від слідчої ситуації слідчих та інших дій, а також їх комплексів, побудованих в оптимальній послідовності на підставі пріоритетів [5, с. 99].

Алгоритми – особливий вид знань, який містить поділений на елементарні дії порядок вирішення якого-небудь завдання. Поняття алгоритму має глибоко гносеологічне підґрунтя. Якщо розглядати метод пізнання в рамках практичної діяльності, то він є специфічною послідовністю визначених дій та операцій, застосування яких або призводить до досягнення визначеної цілі, або наближає до неї. У свою чергу, криміналістичні алгоритми – це система приписів (правил) слідчого, побудована в оптимальній послідовності на підставі пріоритетів та заснована на запровадженні оптимальних варіантів вирішення завдань, що склалися на момент розслідування. При цьому він залежний від певної ситуації, що складається на даний момент часу. Таким чином, убачається існування наявних закономірностей поведінки та дій

учасників кримінального процесу в тій чи іншій ситуації. Відбувається свого роду програмування діяльності зазначених осіб на підставі повторюваності явищ, наявності в них внутрішніх закономірностей, тобто йдеться про зв'язок криміналістичних алгоритмів із слідчими ситуаціями і про те, що «основна проблема алгоритмізації розслідування полягає в різноманітності слідчих ситуацій» [2, с. 195]. Однак така точка зору не є одноставною. Більше того, деякі автори алгоритмізацію не пов'язують зі слідчою ситуацією [1, с. 48; 14, с. 38].

Слід зазначити, що алгоритмам властивий загальний характер. Саме тому є очевидним той факт, що алгоритмізація відчуває певні труднощі в нетиповій ситуації, оскільки передбачити усі ситуації, що виникають під час проведення слідчих дій, неможливо. Основна проблема алгоритмізації розслідування знаходиться саме в різноманітності слідчих ситуацій. Саме тому реалізувати конкретний алгоритм не так просто. Виокремлення лише тієї групи злочинів, розслідування яких можливо проводити за єдиним алгоритмом, – далеко не тривіальне завдання. Досить часто виходять із положення про те, що розслідування аналогічних злочинів може бути проведено аналогічним шляхом. Проте в такому випадку залишається відкритим питання про визначення критерію «аналогічності» для складання криміналістичного алгоритму.

Досить часто підставою для аналогії є спосіб вчинення злочину. Безспірним є той факт, що, наприклад, спосіб проникнення у випадку квартирної крадіжки буде впливати на метод пошуку свідків: вони повинні були знаходитися на вулиці, якщо проникнення відбулося через вікно, або в під'їзді, якщо воно здійснено шляхом злому дверей. Проте ще більший вплив на методику розслідування буде мати та обставина, чи були свідки крадіжки взагалі. Саме тому досить важливим моментом є необхідність більш чітко визначитись із видами злочинів, а вже потім знаходити вирішення проблеми у вигляді єдиного типового алгоритму.

Оскільки алгоритм діяльності слідчого можливий лише у процесі визначення типових ситуацій, їх аналогічність, стандартність дає підставу певною мірою алгоритмізувати дії слідчого. А неоднорідність і неповторність конкретних тактичних ситуацій істотно ускладнює процес розроблення алгоритму. Водночас це не є підставою для відмови від алгоритмізації розслідування, оскільки алгоритм зберігає евристичний характер, що забезпечує свободу прийняття рішення слідчим на будь-якій стадії розслідування [12, с. 186].

Розроблені наукою алгоритми дій слідчого є автоматичними варіантами виконання завдань, що стоять перед ним у типових слідчих ситуаціях [11, с. 11], що зумовлюють варіативність застосування того чи іншого алгоритму дій на розсуд слідчого.

Запровадження алгоритмів допомагає слідчому, підказує напрямок пошуку для одержання інформації та ефективного розслідування. При цьому алгоритми не є однозначними. Так, Б.В. Шур пропонує їх розділити на три категорії: 1) ті, що формалізують окремі елементи слідчої дії; 2) ті, що формалізують певні слідчі дії (допит, огляд місця події, обшук, відтворення обстановки та обставин події та ін.); 3) ті, що формалізують цілий напрямок (значну частину) слідчої діяльності [17, с. 25].

Специфіка слідчої діяльності передбачає можливість побудови алгоритмів щодо певних етапів розслідування та ситуацій слідчих дій. Так, у ході проведення окремих слідчих дій можуть виникати різноманітні ситуації, що вимагають від слідчого адекватного сприйняття, оцінки та вирішення їх шляхом здійснення низки послідовних дій. Як влучно зазначає М.П. Яблоков, у розслідуванні можна виявити безліч однотипних ситуацій і відповідних ним дій слідчого, які можуть бути використані для створення алгоритму розслідування в типових слідчих ситуаціях [18, с. 70]. З урахуванням алгоритму діяльності слідчого в певній ситуації слідчий припускає майбутню лінію поведінки учасника слідчої дії і, відповідно, обирає свою власну поведінку, при цьому застосовує комплекс тактичних прийомів як засобів впливу на ситуацію слідчої дії. Тобто алгоритми виступають своєрідним акумулятором досвіду слідчого,

підвищують ефективність його діяльності, створюють більш контрольовані умови щодо її автоматизації там, де це можливо й необхідно [10, с. 181].

Алгоритмізація пронизує як процес розслідування, так і слідчу діяльність. Крім того, як вважає В.О. Коновалова, одним із напрямів розвитку криміналістичної тактики є розроблення алгоритмів застосування тактичних прийомів під час проведення окремих слідчих дій [8, с. 349]. Розглядаючи алгоритми, що складають систему тактичних прийомів, які застосовуються слідчим під час проведення слідчих дій, науковець вказує на те, що науковий опис системи послідовних дій, який розробляється в науці криміналістики, не може бути вичерпним, а отже, завжди залишається місце для творчості в його діяльності [9, с. 171].

Цієї ж думки дотримуються Є.П. Іщенко та Н.Б. Водянова, які вказують на те, що в першу чергу алгоритмізації підлягають слідчі дії та тактичні й технічні прийоми їх проведення [6, с. 15].

Вибір та реалізація тактичних прийомів та інших тактико-криміналістичних засобів зазвичай залежить від слідчої ситуації, що склалася в розслідуванні на певному його етапі або під час проведення конкретної слідчої дії. Отже, алгоритм діяльності слідчого має не лише об'єктивний характер, що полягає у чітко формалізованих правилах й операціях, а й суб'єктивний, творчий початок, який проявляється у процесі проведення слідчої дії. Однак В.О. Коновалова та О.М. Сербулов стверджують, що творчий характер вирішуваних завдань, як і творчий характер рішень, зовсім не означає те, що вони не піддаються обліку і не характеризуються деякою типовістю. Остання існує і дозволяє, зрозуміло, в обмежених межах складати деякі алгоритми (схеми), що володіють більшою або меншою рухливістю стосовно вирішення певних завдань у проблемній ситуації [7, с. 69].

Слід зазначити, що у практичній площині алгоритмізація тактичних прийомів має надати слідчому варіативність дій, що поєднані єдиною метою – вирішення певного завдання. Таке завдання повинно відповідати ситуації, яка склалася, і ґрунтуватися на поведінці особи, інформації, якою володіє слідчий, тощо. Зведення тактичних прийомів за спільною ознакою завдань, які вони дозволяють вирішувати, до певної системи не лише покращує ефективність та раціональність дій слідчого, а й відповідає інтересам слідчої практики. Алгоритмізація діяльності слідчого надає можливість оптимізувати тактичні прийоми, запровадити варіанти їх обрання залежно від конкретних ситуацій. Однак, у свою чергу, заслуговує на увагу той факт, що алгоритм не повинен бути обмеженим лише певним переліком прийомів слідчих дій, а повинен орієнтувати слідчого на послідовність і порядок їх здійснення. На підставі цього можна стверджувати, що підґрунтям алгоритмізації провадження слідчої дії є типові тактичні завдання. Саме тому визначення тактичного завдання ґрунтується на аналізі слідчої ситуації.

Різноплановість завдань криміналістики і неможливість у зв'язку із цим використовувати єдиний, універсальний алгоритм вимагає від слідчого пошуку оптимальних шляхів вирішення завдань. Їх реалізація можлива тільки тоді, коли будь-яке загальне завдання розслідування піддається розчленуванню на свої складові частини, що мають доволі вузьку, індивідуалізовану сферу застосування. Розглядаючи криміналістичні алгоритми, необхідно враховувати те, що їх побудова відбувається на основі повторюваності явищ, наявності в них внутрішніх закономірностей, а саме змінюваності і відносної сталості. Тому під час дослідження алгоритмізації особливого значення набувають тактичні операції, які впливають на процес їх побудови і реалізації. А.В. Дулов переконаний, що тактична операція є засобом алгоритмізації процесу розслідування злочинів [3, с. 23–26]. Такі операції є необхідними програмами дій слідчого, виконують важливу методичну функцію і дозволяють вибирати правильний напрямок у розслідуванні [16, с. 8–15].

Із цього приводу у криміналістичній літературі наявні спроби розгляду тактичних операцій як структурного елементу самої програми розслідування. Так, В.М. Шевчук розглядає тактичні операції як засіб формалізації, що полягає у виконанні таких дій: 1) типізація слідчих ситуацій відповідно до певних етапів розслідування окремих видів злочинів; 2) визначення для кожної ситуації вичерпного переліку типових версій і завдань, які необхідно вирішити з метою перевірки цих версій і впливу на ситуацію; 3) виділення завдань, що мають чітко виражену тактичну спрямованість і вирішення яких можливе тільки за рахунок застосування тактичних операцій, як своєрідного модуля (типової моделі); 4) розроблення структури тактичної операції як комплексу впорядкованих дій і заходів; 5) формування складу учасників тактичної операції, проведення розподілу їх функціональних обов'язків; 6) визначення початку і завершення тактичної операції, а також термінів виконання окремих слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів; 7) здійснення тактичної операції з урахуванням розробленої структури, складу учасників, наявних ресурсів, визначених термінів; 8) підведення проміжних підсумків і внесення, в умовах необхідності, коректив щодо реалізації тактичної операції з метою отримання бажаного результату [15, с. 212].

Тактичні операції можуть бути алгоритмами дій слідчого, що спрямовані на вирішення завдань розслідування на певних його етапах у типових слідчих ситуаціях, коли вони є типовими, оскільки, як акцентує Р.С. Степанюк, деякі проміжні тактичні завдання є настільки складними і специфічними, що вимагають організації самого комплексу дій, тобто йдеться про тактичної операції [13, с. 204].

Висновки і перспективи. Важливою передумовою успішного здійснення алгоритмізації слідчої діяльності є розроблення типових алгоритмів розслідування окремих видів злочинів, проведення слідчих (розшукових) дій, типових тактичних прийомів та тактичних операцій, залежних від слідчої ситуації, що склалася в розслідуванні на певному його етапі або під час проведення конкретної слідчої дії. Об'єктивному та швидкому розслідуванню сприяє знання тактичних завдань і можливих шляхів їх вирішення, що у цілому дозволяє слідчому уникнути можливих помилок під час розслідування злочинів. У цьому випадку за допомогою алгоритмізації можливо б було оперативно вибудовувати діяльність слідчого, що реально сприятиме підвищенню рівня ефективності його пізнавальної та організаційної діяльності.

Таким чином, криміналістична алгоритмізація – це формалізація знань, спрямована на сферу діяльності слідчого. З її допомогою можливо значно підвищити ефективність розслідування злочинів через вирішення складних розумових завдань. Алгоритми ґрунтуються на глибокому вивченні закономірностей злочинної діяльності, типізації видів злочинів.

Список використаних джерел:

1. Асташкина Е.Н., Марочкин Н.А. Криминалистические алгоритмы в расследовании квартирных краж. Москва, 2003. 112 с.
2. Бирюков В.В. Алгоритмизация расследования. Задачи и проблемы. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України: Науково-теоретичний журнал*. 2004. Випуск 1. С. 192–197.
3. Дулов А.В. О разработке тактических операций при расследовании преступлений. 50 лет советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия. Ленинград, 1972. С. 23–27.
4. Зорин Г.А. Криминалистическая методология (Фундаментальная криминалистика XXI века). Амалфея, 2000. 607 с.

5. Ищенко Е.П., Сливинский К.О. Алгоритмизация расследования преступлений – актуальная проблема криминалистики. *Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе: Матер. междунауч. конф.* Уфа, 2003. Ч. 1. С. 98–101.
6. Ищенко Е.П., Водянова Н.Б. Алгоритмизация следственной деятельности : монография. Москва, 2010. 304 с.
7. Коновалова В.Е., Сербулов А.М. Следственная тактика: принципы и функции. Киев, 1983. 132 с.
8. Коновалова В.Е. Генезис криминалистической тактики. *Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* Харків, 2010. С. 347–350.
9. Коновалова В.О. Алгоритмізація в теорії криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2007. № 1. С. 169–174.
10. Синчук В.Л. Алгоритмізація і творчий елемент у діяльності слідчого. Проблеми законності. Харків, 2002. Вип. 57. С. 180–184.
11. Сливинский К.О. Алгоритмизация деятельности следователя : автореф. дис... канд. юрид. наук. Москва, 2004. 28 с.
12. Соколенко М.О. Алгоритмізація як засіб вдосконалення методики розслідування злочинів у сфері господарської діяльності. *Матер. наук.-практ. конференції.* Харків, 2006. С. 185–187.
13. Степанюк Р.С. Типові тактичні операції в методиці розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері. *Право і безпека.* 2012. № 1 . С. 204–208.
14. Шаталов А.С. Понятие криминалистической алгоритмизации и программирования расследования преступлений. *Государство и право.* 2000. № 8. С. 28–39.
15. Шевчук В.М. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. *Вопросы теории и практики.* Тамбов, 2013. № 2. Ч. 1. С. 211–214.
16. Шепитько В.Ю., Авдеева Г.К. Проблемы формирования «криминалистических алгоритмов» и возможности их практической реализации. *Использование современных информационных технологий и проблемы информационной безопасности в деятельности правоохранительных органов : межвуз. темат. сб. науч. трудов.* Калининград, 2009. С. 8–15.
17. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Харків, 2011. 32 с.
18. Яблоков Н.П. Совершенствование методических основ расследования преступлений. *Советское государство и право.* 1976. № 2. С. 68–71.